

Nagnali sta jih revščina

BORIS JAUŠOVEC

Skoraj 400 strani je debela knjiga "Jeder Flüchtling ist eine Schwächung der Volksdemokratie" oziroma Vsak begunec pomeni slabitev ljudske demokracije. Stavke je v petdesetih letih prejšnjega stoletja izrekel visoki uslužbenec avstrijskega notranjega ministrstva Oswald Peterlunger in ga je treba brati v stalinističnem smislu: čim

slabše za ljudske demokracije, tem boljše za nas. Knjiga, ki razgrinja pri nas tabuizirano temo prebegov iz tedanje socialistične oziroma Federativne ljudske republike Jugoslavije med letoma 1951 in 1958 na zahod čez mejo na Štajerskem graške zgodovinarke Edde Engelke, je izšla decembra pri berlinsko-dunajski založbi Lit Verlag. Izid je finančno podprla štajerska deželna vlada, pomagali sta tudi graška

Univerza Karla-Franca in Zgodovinska deželna komisija za Štajersko (HLK).

Kako ste prišli na idejo izdati knjigo, to je znanstveno študijo, o ilegalnih prebegih čez jugoslovansko-avstrijsko mejo na Štajerskem?

"Gradivo sem dobila od štajerskega deželnega arhiva. Vicerektor z graške Univerze Karla-Franca

Martin Polaschek je v predorih pod Schlossbergom, kamor jih je shranjevala policija, našel veliko količino dokumentov, ko je iskal sodne akte o ljudskih obsodbah nacistov po letu 1945 v Gradcu. Pri tem je našel na številne dokumente v zvezi z Madžarsko. Zato me je prosil, ali bi si te sama ogledala. Od 2003 do 2006 sem preučevala prebege iz Madžarske v Avstrijo med letoma 1956 in 1957

po neuspešni vstaji zoper tamkajšnje sovjetsko oblast. Vedno znova pa sem med temi madžarskimi primeri odkrivala dokumente o jugoslovanskih beguncih, ki so se mi zdeli še posebno zanimivi in napeti. Izkazalo je, da so v gradivu protokoli za okoli deset tisoč ilegalnih prebežnikov iz tedanje Jugoslavije v letih od 1951 do 1958."

Kakšni ljudje so bili ti begunci? Kdo je bežal iz tedanje Ljudske republike Jugoslavije in zakaj?

"Mnoge je na predstavitvi knjige pred dnevi v Gradcu presenetilo, da je med begunci bilo zelo malo Nemcev, le kakšni trije odstotki vseh. Folksdojčerji so seveda pobegnili že prej, takoj ob koncu druge svetovne vojne. V veliki večini so bili begunci preprosti ljudje, z nizko, le osnovnošolsko izobrazbo, komaj so bili med njimi kakšni bolj izobraženi in samo posamezniki so imeli visokošolsko izobrazbo. V večini so bili to tudi zelo mladi moški, med njimi ključavničarji, mehaniki, in velika večina je želela pot nadaljevati čez veliko lužo, v Ameriko. V Jugoslaviji so najbolj trpeli zavoljo revščine in brezperspektivnosti. Mnogi mladi ljudje se niso mogli poročiti, ker niso imeli niti za skupno sobo in pohištvo."

Torej to niso bili politično preganjani ljudje v Jugoslaviji?

"To je bilo sicer zelo povezano. Za svojo bedo in revščino so namreč obtoževali komunistični režim. Zato tega dvojega ne moremo kar tako ločiti. Razlog svoje revščine so videli tudi v tem, da niso bili člani partije in so bili spričo tega zapostavljeni. Mnogi so pripovedovali o tihi, nemi brezposelnosti leta 1952, ko je res moralo biti zelo hudo. Ljudje so izgubljali službe in delo, in če niso vstopili v partijo, niso dobili nobenih denarnih podpor. Kar me je še posebno presenetilo, so pričevanja, da so morali za šolanje otrok plačati tudi visoko šolnino, prav tako za vajeništvo."

Pričali pa so vendar tudi o vseprisotnosti Udbe, jugoslovanske tajne policije, ki sicer v nemškem govornem področju ni tako zelo poznana, kot denimo Stasi iz Vzhodne Nemčije?

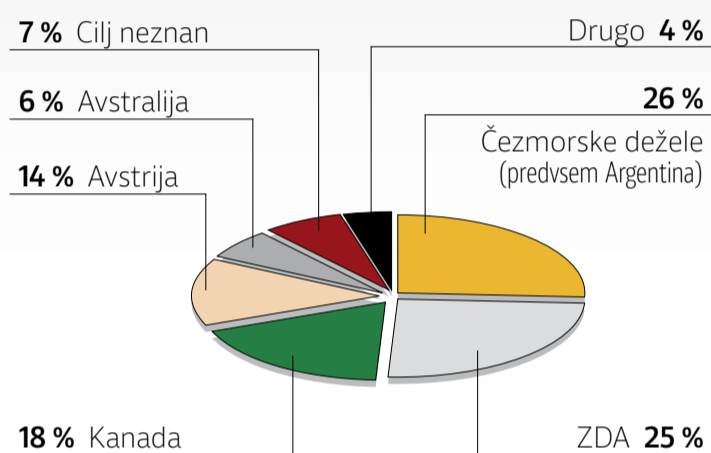
"Res je. Podobno zastrašujoč je bil tudi Avo na Madžarskem. Citiram enega od beguncev, ki je dejal, da tega preprosto ne more več prenesti. Stalno, pravi, smo bili opazovani, preizpraševani, zalezovani. Družino so ves čas nadzirali, in to ni bilo več človeka dostojno življenje, saj nismo več vedeli, ali ni med člani družine kakšnega Udbinega špiclja, saj so nekateri člani morali v zapor. Po gostilnah ob meji so tudi vedno znova prisluškovali. Mnogi so tako pričali, da so sedeli v gostilni, pili in se menili, drugi dan pa kakšnega člana družbe v gostilno naenkrat ni bilo več. Udbe je bila po njihovem mnenju vseprisotna."

Kako pa je Jugoslavija to 145 kilometrov dolgo mejo z avstrijsko Štajersko fizično varovala v petdesetih letih prejšnjega stoletja?

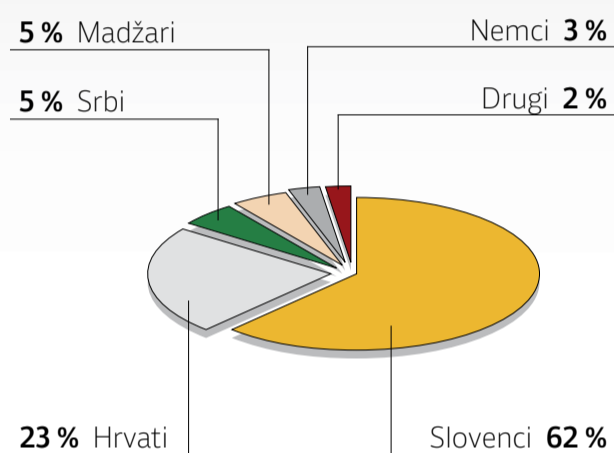
"Zelo, zelo strogo. Min sicer ni bilo, bila pa je bodeča žica. Predvsem pa so bile zelo goste vojaške patrulje, ki jih je vodil Knoj. Ta je tesno so-

Ilegalni prebežniki

KONČNI CILJI ILEGALNIH PREBEŽNIKOV (leta 1953)

ILEGALNI BEGUNCI IZ JUGOSLAVIJE ČEZ ŠTAJERSKO MEJO (leta 1954), struktura po narodnosti

in Udoba

deloval z Udbo. Včasih so namreč na meji vojaki pustili odprte koridorje, da so v tistem času, v kakšni uri, mejo lahko ilegalno prestopili Udbini agenti. Bilo je tudi zelo veliko stražarskih stolpov in seveda stražnice, karavle, ki so postale simbol vojske na meji.“

Do kdaj pa so na prebežnike vojaki še streljali?

“Zadnji takšni primeri so iz leta 1958. Težko povem, koliko ljudi so pri tem ubili. Je pa res, da je bilo tega občutno manj po letu 1954. Naletela sem na en primer streljanja na meji pri Eibiswaldu/Ivniku, ki je iz leta 1958. Begunci pa so izpovedali, da je bilo najbolj nevarno leto za ilegalne prestopne meje 1953. Lahko jim verjamemo, ker so njihova pričevanja enaka, čeprav se med seboj niso poznali. Tako pričevanje imamo iz leta 1958, ko naj bi bili preveč budni vojaki na meji pri Kuzmi ustrelili štiri madžarske oficirje, ki so dezertirali in želeli prebegniti na zahod. Torej o brutalnosti ni dvoma.“

Do leta 1955 so begunce sprejemale britanske zasedbene oblasti. S tem letom pa je postala za azilantsko politiko pristojna Avstrija. Kaj se je spremenilo?

“Spremenilo se je pravzaprav vse. Britanci so postavili osnovna pravila, ki pa so jih operativno izvajali Avstrijci. Med britanskimi pravili je bila tudi zapoved, da ne sme biti domov vrnjen nihče, ki je pribežal iz ljudske demokracije. Razen če mu dokažejo špijonažo ali kriminal. Zanimivo je, da begunci niso imeli nobenega pravnega statusa. Pristali so v Avstriji in večina si jih je želela naprej, najbolj v čezmorske dežele. V prednosti so bili tisti, ki so v zelenih deželah že imeli sorodnike, saj so od njih lahko dobili garantna pisma in tudi denar za pot. Begunce so podpirale številne mednarodne humanitarne organizacije, tudi iz Združenih narodov pa Karitasa. Te organizacije so jim pripravile tudi tečaje tujih jezikov, v času čakanja na izselitev so jih medicinsko oskrbeli, jih cepili.“

Prav postaja beguncev je bila tedaj zbirni center, pravzaprav taborišče v Wagni?

“Da. V Wagni je bilo veliko taborišče za begunce, postavljeno že v prvem letu prve svetovne vojne. To je bila prva postaja za te begunce, ko so ilegalno prestopili mejo. To je bilo taborišče odprtega tipa. Begunci tam niso bili zaprti, bili so nastanjeni in so lahko svobodno hodili ven in nazaj. Ampak vsi so želeli čim prej od tam, tudi tisti, ki so želeli ostati v Avstriji, saj so si hoteli čim prej najti delo in zaposlitev, največkrat v industriji, da bi končno kaj zaslužili in imeli kaj od življenja.“

Z vrnitvijo državnosti Avstriji leta 1955 z avstrijsko državno pogodbo pa Avstrija postane sama odgovorna za te begunce?

“Drži, leta 1955 so Avstrijci sami postali odgovorni za azilantsko politiko. Sprva so menili, da je treba ekonomske begunce blokirati. Da jim torej ne bodo več podeljevali azilov, ker so mislili, da bodo tako zajezili begun-

ske valove v Avstrijo. Ampak to seveda ni funkcioniralo. V jeseni 1956 so svojo politiko do beguncev v Avstriji tudi zategadelj zelo zaostri in tedaj je bil velik porast vrnitev beguncev nazaj v Jugoslavijo. Množično so oblasti odločale, da prebegli niso imeli nikakršnih razlogov za pobeg, pri tem pa so se sklicevali na ženevsko konvencijo. Za nameček so jih vračali tudi izjemno hitro, še zlasti z območja avstrijske Radgone že v dveh dneh ali treh po ilegalnem prestopu meje. Seveda so bili potem skoraj vsi ti vrnjeni ljudje v Jugoslaviji zavoľo ilegalnega prestopa meje obsojeni na zaporne kazni. Toda ne glede na vse te ukrepe je begunski val postal še močnejši. Avstrija je nato ugotovila, da zavoľo cvetočega gospodarstva potrebuje uvoženo delovno silo. Ukrepe zoper begunce so sčasoma vendarle omilili, dokler Avstrija leta 1960 končno ni sprejela zakona o kontingentih za gostujoče delavce. Vmes pa je tudi Jugoslavija že začela odpirati svoje meje in tudi omilila kazni za ilegalne prestopnike meje.“

Je današnja azilantska politika Avstrije bistveno drugačna od takratnih časov?

“Menim, da naša, to je avstrijska azilantska politika ta hip ni zelo humana. Je izjemno stroga in je takšna tudi do beguncev, ki so že dlje časa pri nas in so se v avstrijsko družbo tudi dobro integrirali. Sploh za te ljudi bi Avstrija nujno morala najti boljše rešitve. Tako kakor v drugih članicah Evropske unije ne kriminalizirajo ljudi, ki obvladajo jezik, ki so si v teh državah našli delo in stanovanje, ki so v družbo dobro integrirani in nimajo težav. Da mi o tem sploh še zmeraj nekaj diskutiramo in da Avstrija takšne ljudi še zmeraj izganja iz države, imam za nepotrebno surovost.“

V zadnjem času je najbolj odmeval izgon kosovske družine Zogaj?

“Da, to je strašno! Nevredno je države, da se spravi na mladoltnike, ki tukaj redno hodijo v šolo, se izobražujejo, pa jim z izgonom surovo odvzame pravico do drugačne možnosti.“

Ste pri knjigi sodelovali tudi s slovenskimi oblastmi? Vemo, da ste sodelovali z zgodovinarico iz študijskega centra za narodno spravo iz Ljubljane, z Mariborčanko dr. Matejo Čoh, ki je knjigi dodala svoj prispevek o križarjih.

“Preko graške Univerze Karla-Franca sem iskala partnerje na slovenski strani in so mi priporočili dr. Matejo Čoh, ki se ukvarja s podobnimi zgodovinskimi temami kot jaz. Pri iskanju dokumentov tistih, ki so bili obsojeni zavoľo poskusa ilegalnega prestopa meje, mi je pomagal še dr. Damijan Hančič iz Ljubljane. Upam, da bom še sodelovala z njima. Z dokumenti iz slovenskih arhivov sem si lahko pomagala, da se niso dogajali pomote in nesporazumi, da smo lažje odklonili kakšne mite o tej temi. In seveda: del slikovnega, fotografskega materiala za knjigo sem dobila tudi v Večerovem arhivu. Neposredno pa s slovenskimi oblastmi sama nisem imela stikov.“ ■

Avstrijska zgodovinarica EDDA ENGELKE iz Gradca je preučila desetletje ilegalnih prebegov čez mejo na Štajerskem iz nekdanje socialistične Jugoslavije na zahod in študijo zdaj objavila v knjigi Vsak begunec pomeni slabitev ljudske demokracije

